

Мария ИЛИЕВА

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Велико Търново, България

m.ilieva@ts.uni-vt.bg

**КОНЦЕПТИТЕ *МЪЖ* И *ЖЕНА* В
БЪЛГАРО-ПОЛСКОТО
АСОЦИАТИВНО ОГЛЕДАЛО**

Maria ILIEVA

St Cyril and St Methodius University of Veliko Tarnovo

Veliko Tarnovo, Bulgaria

m.ilieva@ts.uni-vt.bg

**THE CONCEPTS *MAN* AND *WOMAN*
IN THE BULGARIAN-POLISH
ASSOCIATIVE MIRROR**

Intercultural communication is a multidimensional process, guaranteed by the knowledge of the conceptual meaning of words as well as their cultural connotations. This turns the research interest to basic concepts, whose specific interpretation by the bearers of different cultures could lead to mutual misunderstanding. The paper examines two concepts *MAN* and *WOMAN* in the Bulgarian language based on an analysis of comparable data from free language associations of Bulgarian and Polish speakers. The main conclusion is that the Bulgarian image of a man, respectively of a woman, corresponds to two Polish concepts – physiological gender and social status, and that the Bulgarian concept is dominated by the notion of physiological sex.

Keywords: concept, associations, proverbs, worldview.

Межкултурното общуване е многопосочен процес, в който познаването единствено на понятийното значение, което лексемата носи, съвсем не е достатъчно. За да се употреби правилно една дума, е необходимо да се познава и нейната функционална и емоционална ограниченост. За да се употреби уместно обаче е необходимо да се отчита и културната конотация, която тази дума носи, както и спецификите на концепта, който стои в езиковото съзнание на носителите на конкретен език. Оказва се, че владенето на езика съвсем не

се изчерпва и с познаването на парадигмите, защото това знание не гарантира успешна комуникация. По думите на Е. Ф. Тарасов междукултурното общуване е патологическо, защото комуникантите разполагат само с общност на кода (т.е. на езика), но не разполагат с общност на знанията, тъй като са носители на различни култури (цит. по Уфимцева 2017: 24). Така на пръв поглед елементарни думи се нуждаят от изследване с методите на новите науки и в терминологията на нови научни парадигми. За теоретична база тук се ползва теорията на руските лингвисти, представена от Наталия В. Уфимцева в *(Нео)психолингвистика и (психо)лингвокултурология: новые науки о человеке говорящем*. М.: 2017. Уфимцева установява, че „явленията от реалната действителност, възприемани от човека [...], се отразяват в неговото съзнание по такъв начин, че това отражение фиксира причинните и пространствените връзки между явленията и емоциите, предизвикани при възприемането на тези явления, като образът на света се променя от една култура в друга (Уфимцева 2000). Този извод насочва ракурса на научните изследвания към наблюдения върху ядрото на езиковото съзнание, установено върху материал от словесни асоциации. Уфимцева изказва предположението, че системността и съставът на ядрото на езиковото съзнание отразяват същността и съдържанието на съществуващите в колективното безсъзнателно етнически константи (Уфимцева 2000).

Изказаните теоретични постановки мотивират интереса към базисните концепти, които изграждат ядрото на езиковото съзнание и образа на света на носителите на един език. Целта на предложеното изследване е да се открие спецификата на част от концептите от раздел „Персоналии“ (според терминологията на Уфимцева) според носителите на българския и на полския език, да се определи мястото им в езиковото съзнание въз основа на анализ на асоциации, описани в асоциативни речници. Избраните от нас концепти мъж и жена, въпреки че са универсални и присъстват в езиковата картина на света на всички народи, имат своите етнокултурни различия. И двата концепта са разглеждани в традиционното си значение в българската лингвистична литература въз основа на анализ на фразеологизми от М. Китанова (Китанова 2010), а в полското езикознание от представителките на Люблинската етнолингвистика Малгожата Карватовска и Йоланта Шпира-Козловска, както и частично от Ивона Биелец-Гарджиол¹. Правейки преглед на мненията на много изследователи, предимно психолози, Каролина Залевска обобщава, че джендър стереотипите представляват готови познавателни схеми с йерархична структура, опростени убеждения относно чертите и поведението на мъжете и жените, споделяни в съответното общество (Залевска 2013: 20). Без да задълбаваме в понятието *джендър*, но допирайки до него, задачата тук е анализ на езиковите асоциации на съвременните носители на българския и полския език с очертаване на общото и различното в структурата на избраните концепти. Удобство предоставят двата асоциативни речника, изработени по една и съща методология при

¹ Полските изследователки разглеждат и съвременните концепти, но върху друг материал, който не е съпоставим с българския, затова и няма да бъде коментиран тук.

ползването на едни и същи думи стимули с приблизително еднакъв брой участници (580 студенти носители на българския език и 500 студенти носители на полския език) БАР 2003 и ПАР 2008. Затова анализите и съпоставките в тази статия разчитат изключително на тях.

Преди да пристъпим към анализ на словесните асоциации обаче, нека разгледаме лексикалното значение на думите, назоваващи концепта. Думите *мъж* и *жена* са част от речниковото ядро на всеки един език и в никакъв случай не могат да бъдат причислени към безеквивалентната лексика. Но дали наистина паралелите са толкова прости. Реално срещу българските лексеми *мъж* и *жена* стоят по две лексеми в полския език (а и не само в него), които различават физиологична таксономия от социален статус – *maż* и *meżczyzna*; *kobieta* и *żona*. За да илюстрираме това, ще приведем лексикалните значения, фиксирани в РБЕ:

МЪЖ, мъжът, мъж̀а, *зват.* мъжо, *мн.* мъж̀е, *м.* 1. Лице от мъжки пол. Член 72. Жената е равноправна с мъжа във всички области на държавния, частноправния, стопанския, обществения, културния и политическия живот. Конст., 22. [...] 2. Обикн. със съгл. или несъгл. опред. Съпруг. — *Аз съм твой мъж, и ти ми си жена!* Ив. Вазов, Съч. XXIII, 18[...] 3. Силен, твърд, храбър, мъжествен човек; юнак. — *Ще пее — обади се пак рибарят — тя трябва да слуша. Ако ще бъдеш мъж — мъж бѐди.* Й. Йовков, Разк. II, 48.

ЖЕНА, *зв.* ж̀ено, *ж.* 1. Лице от женски пол [...] *В статистиката за населението се посочваше точно броят на мъжете и жените.* 2. Обикн. със съгл. или несъгл. опред. Съпруга. *Жените на нашите опълченци живееха в града и съседните села.* Й. Йовков, Разк. II, 8 [...] 3. Диал. Руг. Название или обръщение към мъж, животно или предмет за изразяване на презрително отношение. — *Лукави станахте вие селяците .. Е, ама чакай, жено селяшка — властта се лесно не лъже!* Елин Пелин, Съч. I, 43-44. [...]

Както се вижда от посочените значения, българските лексеми обхващат в значението си двата полски концепта. Наистина и в българския език има второ обозначение (*съпруг, съпруга*), но то има повече институционален характер, използва се в официалната реч и има своите полски паралели в *małżonek* и *małżonka*.

Речниковите тълкувания дават още една интересна информация – че в българския език лексемите *мъж* и *жена* обозначават социална роля не самостоятелно, а в словосъчетание, което показва притежание, принадлежност. Самостоятелни употреби на лексемите във второто значение се намират при обръщения на лицата един към друг – *мъжо, жено*.

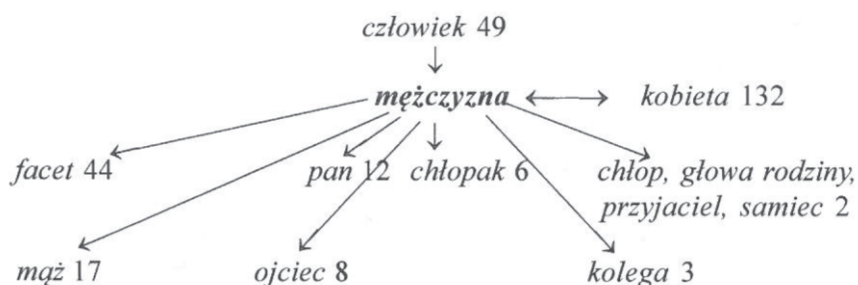
Тези наблюдения правят основателен въпроса – дали в българския език има един концепт, или два концепта. Основание за този въпрос дава и твърдението на Валя А. Маслова, че концептът е ментална същност, която има езиково изражение (Маслова 2004: 4). За основа, но и цел на съпоставката избираме българския език, затова и назоваваме концепта с една дума (*мъж, респ. жена*).

Полският материал служи за езиково огледало, през което да се осмислят българските концепти.

Концептите ще бъдат разгледани във връзка с няколко семантични зони: физиологичен/ социален статус, качества, приписвани на концепта, абстрактни същности, които интерпретират концепта, оценъчни реакции, свързани с концепта.

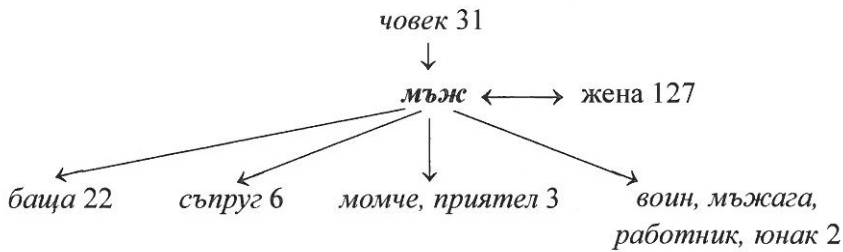
Анализът на концепта МЪЖ показва, че в езиковото съзнание на носителите на полския език ясно са разграничени физиологичен от социален статус, като имат и различно езиково обозначение.

Физиологичният статус се назовава в полския език с думата *mężczyzna*. Полските носители на езика представят много структурирано взаимовръзките, в които влиза този стимул в езиковото им съзнание, и описват структурата на концепта, от една страна, чрез опозицията на *kobieta* (най-честа реакция – 132/ 26%), от друга страна, йерархически по вертикалата чрез хипероними или хипоними: *człowiek* 49², *facet* 44, *mąż* 17, *pan* 12, *ojciec* 8, *chłopak* 6, *kolega* 3, *cham*, *chłop*, *chłopek*, *głowa rodziny*, *osoba*, *przyjaciel*, *samiec* 2. Т.е. мъжът като физиологичен статус може да бъде баща, съпруг, колега и пр.

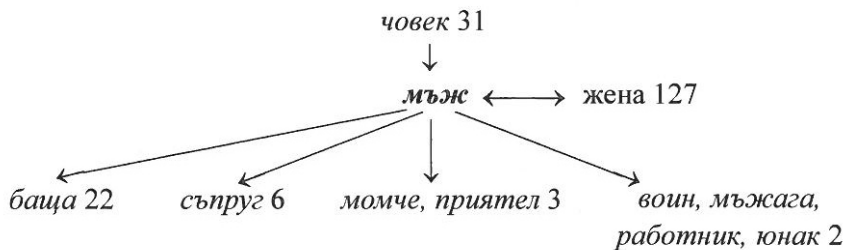
Социалният статус на мъжа като член от семейството се назовава с думата *mąż* и тук реакциите на полските носители на езика отново показват структуриран концепт чрез отчитане на бащинството, съпружеството – т.е. в езиковото съзнание има изградена устойчива връзка с концепт СЕМЕЙСТВО. Някои роли са същите като при концепт МĘŻCZYŻNA, но с различна йерархия. На първо място отново е опозитивното разграничаване от другия член на семейството *żona* 164/ 33% и следват *ojciec* 48, *przyjaciel* 35, *kochanek* 19, *mężczyzna* 12, *małżonek* 9, *facet* 8, *tato* 7, *partner*, *tata* 5, *człowiek* 4, *pan domu*, *towarzysz*, *współmałżonek* 2.

² Цифрите зад думите тук и по-нататък в статията показват абсолютната честота на реакциите. Тъй като целта е да се изясни спецификата в семантиката на българските концепти, относителният дял се привежда само при най-честотните реакции и при обобщаване на семантичните зони на концептите.

Връзката на мъжа (*mąż*) със семейството е установена чрез сравнително честотната реакция *rodzina* (29), докато при стимул *mężczyzna* едва двама респонденти отчитат тази връзка.

Разбираемо различна е ситуацията в българския език. След общото с полските респонденти опозитивно идентифициране на мъжа (*жена 127/ 22%*) носителите на българския език са разединени (има 166 единични реакции на тази дума стимул, т.е. 29% от всички отговорили, докато в полския език са около 70/ 14%). Все пак, ако обобщим хипостазите на мъжа, ще видим, че с голяма честота са само *човек 31* и *баща 22*. Останалите се срещат при ограничен брой респонденти: *съпруг 6*, *момче, приятел 3*, *воин, мъжага, работник, юнак 2*. Последният ред не се среща сред носителите на полски език и затова се нуждае от допълнително обяснение: българското езиково съзнание все още пази традиционната представа за мъжа като силен физически, като проявяващ храброст при защита на общността – воин.

Асоциативна връзка със семейството установяват само двама респонденти – точно както е при полските асоциации при стимулиране с думата, обозначаваща физиологичен пол.

Много по-детайлни са българските респонденти при установяването на асоциативна връзка с качества и абстрактни същности. При наблюдаване на качества и абстрактните същности, описващи концепта мъж в българското езиково съзнание, се установява връзка със **сила**, изразявана също и чрез размери (*силен 20, голям 7, висок 6, мъж и половина 5, як 3, едър 2* – общо 7%), **сигурност** (*сигурност 4, закрила 3* – 1,2%), с приятен **външен вид** (*красив 13, хубав 5, елегантен 2* – общо 3,5%).

Малко от респондентите имат претенции към неговите умствени възможности (*глупак* 3, *умен* 2).

При носителите на полски език има различни качества, свързани с двата концепта: мъжът като физиологичен пол (*mężczyzna*) трябва да бъде **силен** (*sila* 54, *silny* 9, *wysoki* 4 – общо 13,5%), **смел** (*odwaga*, *oparcie* 2 – 0,8%), но и **зрял** (*dojrzałość*, *dorosły* 3 – 1,2%). Качествата, с които е натоварен мъжът в своята социална роля, са свързани преди всичко със **сигурност**, **отговорност**, **отношения между партньорите** с ясно отчитане както на положителните, така и на отрицателните възможности в тези отношения (нещо, с което носителите на българския език не могат да се похвалят): *bezpieczeństwo* 12, *dobry* 7, *odpowiedzialność* 6, *partner* 5, *oparcie*, *ostoja*, *wierny* 3, *niewierny*, *ochrona*, *opieka*, *ukochany*, *wierność*, *zaufanie*, *zdrada* 2.

<i>mężczyzna</i>	<i>mąż</i>
сила <i>sila</i> 54, <i>silny</i> 9, <i>wysoki</i> 4 – 13,5%	сигурност <i>bezpieczeństwo</i> 12, <i>oparcie</i> , <i>ostoja</i> , 3 – 3%
зрялост <i>dojrzałość</i> , <i>dorosły</i> 3 – 0,6%	отговорност <i>odpowiedzialność</i> 6 – 1,2%
	партньорство <i>partner</i> 5, <i>wierny</i> 3, <i>niewierny</i> , <i>wierność</i> , <i>zaufanie</i> , <i>zdrada</i> 2 – 3,2%

В оценъчен план носителите на българския език са изключително добронамерени и с романтично отношение, характеризирайки концепта мъж: има само една категорично негативна реакция: *глупак*³. Полските респонденти включват оценъчна интерпретация *cham*, свързана с физиологичната таксономия, докато социалният статус се оценява по отношение на спазването/ неспазването на отношенията на партньорство и доверие.

Прави впечатление още едно различие: асоциациите на носителите на полски език са много по-конкретни в сравнение с асоциациите на носителите на български език. Поляците виждат образ зад думата стимул *mężczyzna*, който в много голяма степен може да бъде материализиран: *mężczyzna*: *pleć* 4, *ciało*, *garnitur*, *mięśnie*, *pleć przeciwna*, *spodnie* 2, докато в социалната роля и конкретните асоциации потвърждават връзката със семейството: *mąż*: *dom* 3, *obrączka* 2.

Българският концепт мъж е много по-абстрактен, конкретните детайли са *пол* 8, *брада*, *легло*, *панталон* 2. За сметка на това има цветова интерпретация (*сив*, *черен* по 2 реакции), каквато липсва сред носителите на ПЕ.

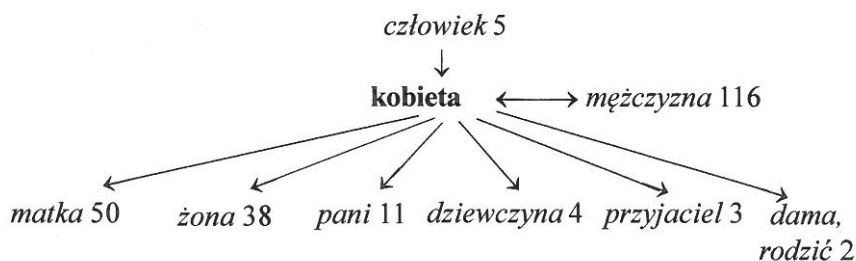
Разглеждането на концепта ЖЕНА паралелно с концепта МЪЖ е мотивирано от няколко причини: 1. мъж: жена е основна архетипна бинарна опозиция, чрез която хората се идентифицират още от раждането си⁴; 2. в асоциациите

³ За концепта глупост вж. Илиева 2018: 252 – 265.

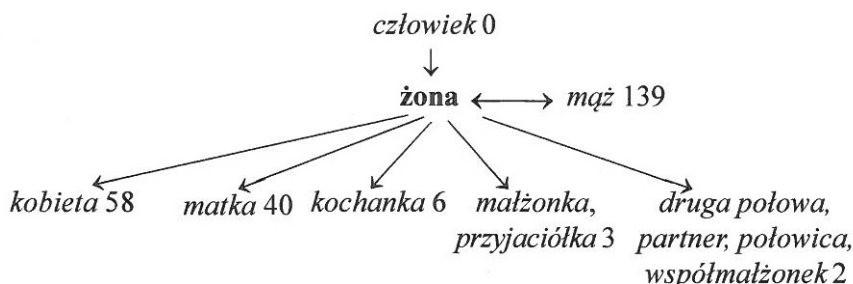
⁴ Словесното назоваване със знака, обозначаващ противоположната страна в опозицията, е свързано с негативна оценка (вж. цитираното значение 3. на *жена*, както и значението на разговорната дума *мъжкарана*). Повече по въпроса за оценките при преминаването от едната към другата страна на архетипните бинарни опозиции вж. в Илиева 2004.

на съвременните носители на езика тази опозиция намира израз, като първа по честота реакция на стимул *мъж* е *жена*, и обратно – на стимул *жена* е *мъж*; 3. и двете български лексеми (*жена* и *мъж*) в межкултурното общуване имат по две съответствия, разграничаващи физиологичен от социален статус.

Физиологичният статус в полския език се назовава с думата *kobieta*, чийто концепт в полското езиково съзнание се позиционира в опозиция на *mężczyzna* 116/ 23%. Асоциациите на носителите на полски език описват отделни хипостази в разбирането за жена: *matka* 50, *żona* 38, *pani* 11, *baba*, *mama* 6, *człowiek* 5, *dziecko*, *dziewczyna* 4, *przyjaciel* 3, *dama*, *rodzić* 2. В представите на полските носители на езика жената като пол е характеризирана възрастово и социално, а сравнително малко информатори я характеризират по външност.

Социалният статус в полски език се назовава от думата *żona*, която по същия начин се осмисля опозитивно по отношение на *mąż* 139/ 28%, но и по отношение на *kobieta* 58. Прави впечатление, че няма честотна реципрочност в реакциите на двата стимула и че в полското езиково съзнание много по-тясна е връзката между партньорите в семейството, отколкото между представителите на двата пола. Хипостазите на жената като социална таксономия в полски език са *kobieta* 58, *matka* 40, *kochanka* 6, *mama* 5, *małżonka*, *przyjaciółka* 3, *druga połowa*, *partner*, *połowica*, *współmałżonek* 2.

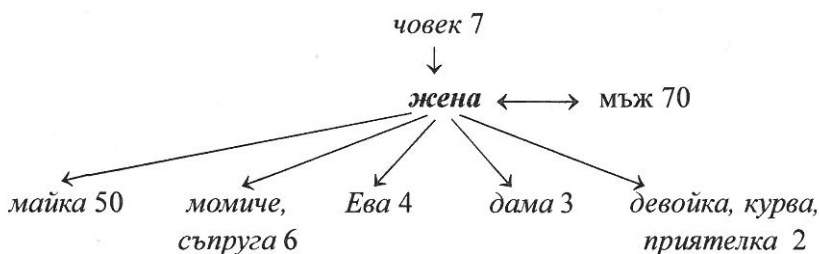

Налага се семантичен компонент „партньорство“, който е видим изясняването на социалната роля, особено в последния ред реакции.

Наблюденията над хиперонимната връзка между *човек* и обговаряните тук концепти показва: 1. че концептът мъж е много по-тясно свързан с концепта *човек*, което е обяснимо, предвид традиционните представи, както и предвид народната употреба на думата *човек* в българския език като синоним на *мъж*⁵; 2. че връзката е силна, когато става въпрос за физиологичен статус (наименованията на социалния статус не предизвикват честотни реакции с *човек* сред полските респонденти (*mąż – człowiek* 4; *żona – człowiek* 0).

Изкушава едно сравнение, което се отнася само до полската картина на света засега – концептът *kobieta* и концептът *żona* имат тясна асоциативна връзка с концепта *matka*, т.е. връзката на жената и като физиология, и като част от семейството с децата е константна, докато не може да се каже същото за *teżczyzna* и *mąż* (*teżczyzna – ojciec* 8, *mąż – ojciec* 48). Очевидно в полското езиково съзнание бащинството е опосредствано от наличието на семейство, докато майчинството е изначално присъщо на жената във всичките ѝ проявления.

За носителите на български език жената е в опозиция на мъжа, въпреки че честотно тази опозиция далеч не е така убедителна, както при носителите на ПЕ: 70 реакции/ 12% срещу 23%/ респ. 28% при поляците съответно при двата концепта. В представата за жена доминираща е връзката с *майка* 50 и с *дете* 11. В българските словесни асоциации жената е характеризирана чрез установяването не само на антонимни, но и на хиперонимни връзки:

Както се вижда от приведените примери, в българското езиково съзнание към концепта се наслагват негативни конотации, наследени от традиционния християнски образ на Ева изкусителката, прелъстителката. Те се поддържат и от анималистичната асоциация *змия* 7, отпращаща към библейските внушения за ролята на жената в първородния грях. Такива асоциации липсват в отговорите на полските респонденти.

Качествата, които се приписват на концепта ЖЕНА от българските респонденти, са:

- **красота** *красива* 40, *красота* 25, *хубава* 10, *грация* 5, *чар* 4, *секси* 3, *елегантност*, *хубост* 2 – общо 16%
- **нежност, деликатност** *нежност* 7, *нежна* 2 – 1,5%

⁵ Сrv. паремииите *Тежко на жена без човек. Човек без жена – пън опален.*

- **сила и слабост** по 2 реакции – 0,7%
- **хитрост** *хитрост* 2, *лисица* 2 – 0,7%

По-рядко се появяват асоциации, свързани с умствени способности (*умна* 5, *глупава* 3). В концепта се включва семантична зона **опасност, риск** (*змия* 7, *неприятности, фатална* 2 – общо 1,9%). Въпреки това (или тъкмо заради това) жената е свързана и с позитивни емоции (*любов* 8, *обич, удоволствие* 3, *страст, щастие* 2 – общо 3,1%).

Полските респонденти имат различни квалификатори по отношение на двата концепта, като изключим факта, че двата концепта *КОБИЕТА* и *ЖЕНА* са тясно свързани с концепта *ЛЮБОВ*.

kobieta
любов *miłość* 42 – 8,4%
красота *piękno* 29, *piękna* 13,
pleć piękna 5
ładna 3, *piękność* 2 – 10,4%
нежност, деликатност *delikatność* 5,
uczuciowość, miła 2 – 1,8%

żona
любов *miłość* 33 – 6,6%
партньорство *małżeństwo* 26, *obowiązek*
10, *małżonka, męża* 3, *partner,*
współmałżonka 2 – 8,6%
отговорност, вярност *odpowiedzialność,*
wierność, zaufanie 2 – 1,2%

Във физиологичния статус *kobieta* полските респонденти също свързват жената с красота, макар и в доста по-малка степен от българските респонденти. В социалната си роля обаче жената се осмисля предимно чрез отношенията между партньорите.

Абстрактните същини и чувствата, които са свързани с нея, са *szczęście* 5, *odpowiedzialność, przyjaźń, wierność, zaufanie* 2.

Полските респонденти имат ясното съзнание, че верността не е константа и затова жената може да бъде *wierna lub nie* 3. Качествата, които ѝ се възлагат, са *dobra, modna, ukochana, wierna* 3, *kochająca* 2.

Отново прави впечатление, че носителите на полски език имат много по-конкретна представа, особено за жената като физиологичен пол: *kobieta – seks* 33, *ciało* 7, *piersi* 4, *cięża, figura, spódnica* 2. Що се отнася до социалния статус *żona*, реакциите наименования на конкретни обекти са *dom, seks* 15, *obiad, obrączka* 2. За българските респонденти жената е *секс* 17, *коса* 5, *пола, рокля* по 2. Сравнявайки последните данни, можем да установим, че в българския концепт липсва връзка, която да съответства на социалната роля на жената, която полските респонденти разграничават ясно.

И в двата езика жената се интерпретира чрез *живот/ życie* (4 асоциации на *kobieta*), за разлика от мъжа.

Може да се направи изводът, че поляците си дават рационално сметка за проблемите (вярност или изневяра), които могат да бъдат свързани с жената, докато българите ги преживяват, натоварвайки самия концепт с противоречива оценка – по отношение на сила и слабост, ум и глупост, доброта, но и хитрост, лукавство, следвайки традиционния християнски модел за Ева прелъстителката – фаталната жена (*змия, лисица*).

Нито от жената, нито от мъжа българските респонденти очакват качества като отговорност, взаимност, партньорство. Това още веднъж потвърждава изказаното вече становище, че връзката на двата концепта МЪЖ и ЖЕНА с концепта СЕМЕЙСТВО в българското езиково съзнание е много слаба.

Изводи

1. Въпреки че българските лексеми *мъж* и *жена* не принадлежат към безеквивалентната лексика, в межкултурното общуване те носят различни смисли.

2. В езиковото съзнание на носителите на полски език има по два ясно отграничени и добре структурирани концепта (*kobieta* и *żona*, *mężczyzna* и *maż*), към които те асоциативно приписват различни качества и имат различни очаквания от тях, за разлика от носителите на български език, в чието езиково съзнание има един амбивалентен концепт съответно МЪЖ или ЖЕНА. Съпоставката с асоциациите на полските респонденти показва, че в българските концепти превес има физиологичната функция, затова те са много слабо свързани с концепт СЕМЕЙСТВО.

3. Акцентът върху физиологичния статус се реализира чрез конвергенция на следните качества:

- външна **красота** при жената и мъжа
- **сила** при мъжа срещу **деликатност**, **нежност** при жената
- липса на връзка с **вярност**, **отговорност**, **партньорство** и за двата концепта.

Тези качества, пречупени през полското асоциативно огледало, потвърждават превеса на физиологичния статут в българския концепт.

4. В българския език единствено лексемите *съпруг* и *съпруга* недвусмислено реализират връзка с концепта СЕМЕЙСТВО. При употреба в това значение лексемите *мъж* и *жена* се нуждаят от определение притежателно местоимение или притежателна именна фраза, за да реализират семантиката на партньори в семейството, т.е. значението не се регистрира на концептуално ниво, а на синтагматично.

5. В аксиологичен план българските оценки са емоционални, а не рационални, както у поляците. В културната конотация на МЪЖ в българското езиково съзнание се пазят предимно позитивни оценки, докато при ЖЕНА има противоречиви оценки, наследство от стари християнски представи.

ЛИТЕРАТУРА

БАР 2003: Балтова, П., Ефтимова, А., Липовска, А., Петрова, К. *Български асоциативен речник. Прав и обратен*. София: УИ „Св. Климент Охридски“. **BAR 2003:** Baltova, P., Eftimova, A., Lipovska, A., Petrova, K. *Balgarski asotsiativen rechnik. Prav i obraten*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski”

Илиева 2004: Илиева, М. *Българинът в своите местоимения*. В.Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“. **Иlieva 2004:** Ilieva, M. *Balgarinat v svoite mestoimenia*. V. Tarnovo: UI “Sv. sv. Kiril i Metodiy”.

Илиева 2018: Илиева, М. *Концептът глупост в българската картина на света*. // *Проблеми на устната комуникация*. 11, В.Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 252 – 265. **Иlieva 2018:** Ilieva, M. *Kontseptat glupost v balgarskata kartina na sveta*. // *Problemi na ustnata komunikatsia*. 11, V.Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 252 – 265.

Китанова 2010: Китанова, М. *Етнолингвистични етюди*. В. Търново: ИК „Знак’94“. **Kitanova 2010:** Kitanova, M. *Etnolingvistichni etyudi*. V. Tarnovo: IK ”Znak’94”.

Маслова 2004: Маслова, В. А. *Когнитивная лингвистика*. Уч. пособие. Минск: ТетраСистемс. **Maslova 2004:** Maslova, V. A. *Kognitivnaja lingvistika*. Uch. posobie. Minsk: TetraSistems.

РБЕ: Речник на българския език. София: БАН. **RBE:** Rechnik na balgarskiya ezik. BAN <http://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B0/> (15.02.2019)

Уфимцева 2000: Уфимцева, Н.В. *Языковое сознание и образ мира славян*. // *Языковое сознание и образ мира*. РАН: Москва 2000. Под. ред. Н.В. Уфимцевой. **Ufimtseva 2017:** Ufimtseva, N. V. *Yazykovoe soznanie i obraz mira slavyan*. // *Yazykovoe soznanie i obraz mira*. RAN: Moskva 2000. Pod red. N. V. Ufimcevoj. http://www.iling-ran.ru/library/psylingva/sborniki/Book2000/html_204/4-2.html (9.11.2017)

Уфимцева 2017: Уфимцева, Н. В. *Этнопсихоллингвистика как раздел теории речевой деятельности*. // *(Нео)психоллингвистика и (нео)лингвокультурология: новые науки о человеке говорящем*. Под ред. В. В. Красных. М.: Гнозис, 21–96. **Ufimtseva 2017:** Ufimtseva, N. V., *Etnopsiholingvistika kak razdel teorii rechevoy deyatel'nosti*. // *(Neo)psiholingvistika I (neo)lingvokul`turologiya: novye nauki o cheloveke govoryashtem*. Pod red. V. V. Krasnyh. M.: Gnozis, 21–96.

Залевска 2013: Zalewska, K. *Stereotypy męskości i kobiecości a zachowania agresywne męczyzn chorujących na schizofrenię*. Praca doktorska. Katowice: Uniwersytet Śląski. https://rebus.us.edu.pl/bitstream/20.500.12128/5465/1/Zalewska_Stereotypy_meskosci_i_kobiecosci.pdf (01.12.1918)

ПАР 2008: Gawarkiewicz, R., Pietrzyk, I., Rodziewicz, B., *Polski słownik asocjacyjny z suplementem*. Szczecin.